

Економіка Головний редактор проф. Костицький В.В. – Київ, 2011. - № 1-2, 2011. - 167с. – С.115-122. Фахове видання.

10. Теремцова Н.В. Актуальні питання щодо поняття права бюджетної ініціативи. //Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених. Збі-рник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23 квітня 2010 року). – К., 2010. – Ч.1. – 524 с. Фахове видання.

УДК 329.17(477.8)36

Ухач В. З.

*кандидат історичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
ЮФ ТНЕУ*

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН В ОБОРОНІ НАЦІОНАЛЬНОГО ШКІЛЬНИЦТВА НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (30 РОКИ ХХ СТ.) (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

STATE-CREATING OUN ACTIVITIES IN THE DEFENSE OF THE NATIONAL SCHOOL IN WESTERN UKRAINE (30TH YEARS OF TWENTIETH CENTURY) (HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS)

Анотація. У статті на основі широкого використання архівних джерел аналізується боротьба ОУН проти полонізації національної освіти на західноукраїнських землях у 30 роках ХХ століття, яку націоналістичний рух розглядав «боротьбою за відповідне виховання молоді, боротьбою за душу нації, за основи її майбутнього».

Аннотация. В статье на основании широкого использования архивных источников анализируется борьба ОУН против полонизации национального образования на западноукраинских землях в 30 годах ХХ века, которую националистическое движение рассматривало «борьбой за соответственное воспитание молодежи, борьбой за душу нации, за основания ее будущего».

Summary. In this paper based on extensive use of archival sources, examines the struggle against the OUN polonization of National Education in Western Ukraine in the 30 years of XX century, the nationalist movement that considered "the struggle for a corresponding education of youth, the struggle for the soul of a nation, for the foundation of its future."

Ключові слова. Національно – визвольний рух, ОУН, полонізація, шкільна акція

Ключевые слова. Национально-освободительное движение, ОУН, полонизация, школьная акция.

Key words. the national-liberating movement, OUN, polonization, school action.

1. Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями.

Вважаємо, що в останнє десятиріччя як українською так і зарубіжною історіографією зроблено значний прорив на шляху правдивого висвітлення особливо гострих суспільних тем, зокрема проблеми оцінки діяльності ОУН, УПА. Водночас, дослідниками опущено дослідження діяльності тієї ж ОУН в так званому органічному (легальному) секторі.

Пропонована стаття є аспектом науково – дослідної роботи колективу кафедри теорії та історії держави і права ЮФ ТНЕУ на тему: «Розвиток держави і права України у ХХ ст.».

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Аналізуючи стан наукової розробки даної проблеми, зауважмо, що як у зарубіжній так і сучасній українській історіографії вона не знайшла належного висвітлення. Окремі аспекти цієї проблеми відображені у праці П. Мірчука, який приділив певну увагу розкриттю праці ОУН в легальному секторі.

І Цепенда, аналізуючи становище національної освіти на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, висвітлює шкільну акцію ОУН. Власне відсутність системних досліджень державотворчої праці націоналістичного руху в царині культури та освіти, зумовили необхідність опертися на архівну джерельну базу.

3. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Враховуючи історіографічний аспект досліджуваної проблеми, у статті проаналізовано стан національної освіти на західноукраїнських землях у 30 роках ХХ століття, позицію, форми та методи боротьби націоналістичного руху за національне виховання та освіти, яка розглядалася ОУН як безпосередня боротьба за українську державність.

4. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів.

Офіційна польська політика в українському питанні пройшла у своєму розвитку кілька етапів. Так, суть першого етапу - невизначеності (1919-1923 рр.) полягала в тому, що з огляду міжнародного права і держав Антанти, влада Польщі над Західною Україною вважалася спірною. Польська конституція (17 березня 1921 р.) гарантувала право українців на рідну мову в публічному житті та навчанні в початкових школах. Крім цього, закон від 26 вересня 1922 року надавав самоврядування трьом галицьким воєводствам: Львівському, Станіславському і Тернопільському. Окрім цих юридичних актів, правовий статус українських земель у складі Польщі регулювався і Постановою Ради послів країн Антанти (14.03.1923 р.).

З іншого боку, права українців (також інших нацменшин) на автономію у складі Польської держави постійно обмежувались до цілковитого їх скасування у 1935 році. Нова „федералістична” програма пілсудчиків, відома в 20-30-х

роках як доктрина польського прометеїзму, полягала в державній асиміляції нацменшин і у відмові від національної асиміляції (денационалізації), особливо мовної, шляхом примусу. Прихід до влади Ю. Пілсудського (1926 р.), який виношував плани відновлення Польщі, від моря до моря, поклав край усім розмовам про „державний суверенітет”, органи самоврядування та участі народних мас в управлінні державою. У подальшому правлячі польські кола вирішили взагалі позбавити мешканців Західної України і сам регіон будь-якого правового статусу. Квітнева 1935 р. Конституція Польщі скасувала закон про воєводську автономію, перетворивши Східну Галичину і Західну Волинь на звичайні польські провінції, а українців - на громадян чужої їм держави.

Безупинний похід польських офіційних кіл на нищення всього українського, усунення української мови з державного життя, планомірний наступ на українську початкову, середню, вищу школи змусили ОУН приділити особливу увагу боротьбі на терені школи, розглядаючи її безпосередньою боротьбою за державність.

Незважаючи на рішення вищих органів Польщі (2 грудня 1932 року Найвищий Адміністративний трибунал Польської держави ствердив, що дії шкільних кураторій під час проведення плебісциту мали протизаконний характер, внаслідок чого з 1925 по 1933 рік близько 1000 українських шкіл були утрачені (двомовні польсько-українські школи) всупереч закону)) [1, 4]. Процес нищення українського шкільництва продовжувався. У жовтні 1932 року 14 англійських послів внесли до Ліги Націй петицію, у якій звертали увагу на невиконання Польщею рішень Конференції Послів стосовно українського населення та вимогами передати справу до Міжнародного трибуналу Справедливості в м. Гаазі [12, 3].

У цих умовах Організація Українських Націоналістів розпочинає підготовку до активної боротьби за українську освіту. У червні 1933 року в м. Берліні відбулася конференція ПУН з представниками Крайової Екзекутиви (далі – КЕ), на якій було вирішено провести масову політичну акцію проти колонізації українських шкіл [11, 331].

Причин, що спонукали керівництво ОУН звернути свої погляди на українську освіту, було декілька: по-перше, в умовах боротьби за українську державність освіта відігравала роль важливого чинника у вихованні майбутніх борців за незалежність; по-друге, середньошкільна та студентська молодь були основним джерелом поповнення організаційних структур ОУН. Наскільки вони були ідейно загартовані, великою мірою впливало на організаційну єдність організації [14, 135].

У Бюлетені КЕ ОУН за 1933 рік у статті “За націоналістичний зміст виховання української молоді” наголошувалося, що “боротьба за відповідне виховання молоді є боротьбою за душу нації, за основи її майбутнього” [13, арк. 43]. Керівництво ОУН розглядало шкільну акцію не тільки як оборону перед колонізацією, але і як боротьбу за виховання українських дітей і молоді в націоналістичному дусі, а в подальшому – за скріплення сил нації шляхом піднесення і поширення освіти. “Це боротьба з займанцем, його силами, із своїми внутрішньо-національними течіями і чинниками, що намагаються цю боротьбу обме-

жити тільки за форму, а не за зміст” [13, арк. 44 зв.]. Тому завдання акції полягало у широкому залученні шкільної молоді до активного спротиву владі, щоб кожний український школяр відчув відповідальність та свою причетність до боротьби за визволення.

Остаточний план дій було розроблено на засіданні КЕ в середині червня 1933 року на окремій скликаній з цією метою конференції повітових провідників організації у липні того ж року. На ній же було визначено мету акції: “не допустити, щоб окупант вже від народної школи міг отруювати українські душі угодовством, примирливістю з станом панування поляків на західноукраїнських землях” [11, 331].

Польська шкільна адміністрація, ґрунтуючись на інформації поліції про можливі виступи українських школярів, намагалася перешкодити широкому розгортанню акції. 26 травня 1933 року Львівська шкільна кураторія видала циркуляр “У справі позашкільних виступів молоді початкових шкіл”, в якому забороняла учням без дозволу шкільних влад належати до товариств, які діють поза школою, та брати участь у різного роду демонстраціях [2, арк. 1].

Шкільна акція розпочалася з масового розповсюдження листівок-відозв. З цією метою ОУН випускає 6 видів листівок [13, арк. 36]. Так, до українських батьків були звернені відозви “Український народ!” та “Українські батьки й матері”, в яких їх закликали вставати до боротьби спільно зі своїми дітьми [3, арк. 36-36 зв.]. У листівці до української молоді організатори акції писали: “Молоді друзі! українські школярі! Поляки хочуть через школу і при допомозі вчителів зробити з Вас Вірних рабів, слухняних і покірливих горожан Польщі, вони хочуть Вас навчити ненавидіти все українське й кохати все польське” [4, арк. 77]. “Ви, молоді українці, виборюйте для себе рідну, справжню українську школу, в якій Вас вчитиме ширший, кохаючий свою землю і народ учитель-українець, в якій Вас вчитимуть кохати свою рідну землю (Україну)... Боріться за школу, з якої Ви вийдете справжніми синами свого народу і землі, борцями за кращу долю і волю. З якої Ви вийдете хоробрими лицарями!” [5, арк. 12]. Для визначення форм боротьби за українську освіту було підготовлено листівку “До боротьби за душу української дитини!” [6, арк. 384-384 зв.].

Перший етап акції передбачав масове розповсюдження листівок та організацію саботажних акцій (знищення державних символів на школах, ліквідація портретів польських діячів у класах та інше) [14, 48]. З перших днів початку нового навчального року органи служби безпеки повідомляли про численні випадки, пов’язані зі шкільною акцією ОУН. Так, у вересні 1933 року в Станіславському воєводстві в школі с. Кремидів учні знищили портрети польських політичних діячів, у с. Крилосі під час Служби Божої у церкві з хорів розкидано листівки ОУН [4, арк. 50]. На Волині випадки розповсюдження листівок ОУН було зафіксовано у селах Бармаки, Рогачів, Рубче Рівненського повіту [7, арк. 2-3].

Шкільна адміністрація повідомляла і про більш серйозні форми непокорі, коли батьки відмовлялися посилати своїх дітей у польські та утравістичні школи. Наприклад, у Коломийському повіті в селах Космач, Підгайчики та інших батьки повідомили шкільного інспектора, що навчатимуть своїх дітей

вдома [13, арк. 51]. У селі Любичі-Кузайців Рава-Руського повіту Львівського воєводства батьки, незадоволені діяльністю місцевого директора школи, відмовилися посилати дітей на навчання [13, арк. 27]. За інформацією поліції у с. Кобилін Збаразького повіту Тернопільського воєводства 25 українських учнів уже декілька днів перестали відвідувати школу [13, арк. 1]. У селі Сильне Луцького повіту Волинського воєводства близько 100 дітей не відвідували школу [7, арк. 15].

У цілому ж у Львівському воєводстві за серпень, вересень та жовтень 1933 року державні органи у гмінах зареєстрували 118 випадків саботажу, в 161 гміні – 174 випадки розповсюдження листівок, в 14 гмінах – 18 страйків та демонстрацій [13, арк. 100]. У Волинському воєводстві з серпня 1933 року по січень 1934 року органи поліції зафіксували шкільні акції: у Луцькому повіті – 28, у Рівненському – 12, Костопільському – 7, Здолбунівському – 9 та Крем'янецькому – 4 [7, арк. 15].

Незважаючи на широкий розмах антишкільних виступів, Крайова Екзекутива на сторінках свого органу “Український націоналіст” висловлювала деяке незадоволення її проходженням, у першу чергу, через те, що “шкільна акція подекуди починає бути односторонньою... Треба сильно підкреслити вимогу – активний виступ самої дітвори” [15, 4].

З початком 1934 року шкільна акція вступає в другий етап, який характеризувався більш активними та відкритими виступами української молоді проти шкільної адміністрації. Підтвердженням цього служить інформація служби безпеки Львівського воєводства, яка була розіслана 21 березня 1934 року всім повітовим старостам. Зокрема, в ній говориться, що Закордонний Провід ОУН видав КЕ ОУН на ЗУЗ директиву в справі продовження шкільної акції з огляду на те, що попередній етап дав позитивні результати. Інструкція передбачала розширення і поглиблення акції, доручала своїм членам вести підготовку молоді до більш відкритої боротьби шляхом страйків, демонстрацій тощо. Місцеві організації ОУН були зобов'язані визначити спеціальних інструкторів, які б налагодили зв'язок з дітьми та керували їх виступами [13, арк. 33]. Такі масові акції було проведено, зокрема протягом лютого – травня 1934 року в с. Сташевичі Самбірського повіту [13, арк. 31], у с. Скнилові Львівського повіту [13, арк. 5], м. Яворові [13, арк. 5].

У той же час, поряд з окремими неорганізованими виступами починають створюватися під гаслами ОУН таємні учнівські організації. У червні 1934 року органи поліції викрили учнівський гурток “Воля – Суспільність”, який діяв у школі с. Володзі Краснянського повіту Львівського воєводства. Члени “Волі – Суспільності” називали себе “Дорости”, членські внески складали 2 гроші, при організації діяла нелегальна бібліотека. За створення гуртка та знищення 14 портретів польських діячів учнів виключили зі школи [13, арк. 1. 14]. У школі с. Залісці Біберського повіту також було розкрито таємний гурток “Діючий освітній кружок”, який нараховував 12 чоловік. Гурток випускав щомісячний листок “Наш фронт”, очолював формування учень фахової школи у м. Ходорові Д. Гошовський [13, арк. 5]. Аналогічна учнівська організація діяла в с. Боянці

Львівського повіту, члени якої займалися розповсюдженням листівок ОУН та проводили антидержавну агітацію [13, арк. 39].

Про те, що боротьба української молоді набула широкого розмаху, свідчить циркуляр Львівської шкільної кураторії від 18 лютого 1935 року “До шкільних інспекторів у справі антишкільних виступів на теренах школи” [13, арк. 1], у якому наказувалось інформувати про всі антидержавні та антишкільні виступи у школах чи поза школами, пов'язані з викладанням польської мови, історії та релігії.

Таким чином, ОУН вдалося шляхом організації підпільних гуртків серед учнівської молоді виконати основне завдання акції – створення умов для постійної та організованої боротьби за українську школу.

Польський уряд жорстоко розправлявся з учасниками акції. Хвиля арештів і судів прокотилася у Львові, на Стрийщині, Біберщині, Чорткові та інших містах. Великий процес, що закінчився ув'язненням 21 підсудного, відбувся в Перемишлі [10, 3]. Терміни ув'язнення засуджених склали в цілому 82,5 років [11, 426-427].

Значимо, що шкільна акція ОУН була піддана критиці всіма легальними українськими партіями. Центральний Комітет УНДО опублікував 9 жовтня 1933 року резолюцію в справі шкільної політики і т.зв. шкільних саботажів, у якій визнав їх “недоцільними та шкідливими для української справи...” [1, 5]. На наш погляд, позиція легальних українських партій пояснюється передусім намаганням не допустити відновлення польських репресій, які пошкодили б, у першу чергу, діяльності українських господарських організацій. Проте надії частини західноукраїнського партійно-політичного істеблїшменту на співпрацю з польською владою виявилися оманливими. Зокрема так звана “нормалізація” українсько-польських відносин, на яку мали надію українські політичні сили і насамперед УНДО, що проводило переговори, була використана польським урядом тільки для зняття напруги та призупинення боротьби українського населення проти польської асиміляції. Підтвердженням того, що політика “нормалізації” не передбачала поліпшити становище української освіти, стало проходження шкільного плебісциту 1937 року, який розглядався польськими державними органами не тільки як освітній захід. Уперше поряд з участю поліції активну роботу проводило військове міністерство. Це пояснюється передусім намаганням польського уряду попередити будь-які політичні виступи українського населення на ниві шкільництва, щоб таким чином запобігти широкому розгортанню національної боротьби. Проте кількість українських шкіл і надалі продовжувала невпинно зменшуватися [14, 84.87].

У цих умовах Організація Українських Націоналістів розпочинає черговий етап шкільної акції. Так, державна поліція інформувала, що в 1936 році в с. Радче Станіславського повіту діти першого класу відмовилися навчатися польською мовою. керівник школи повідомляв, що всі діти перед вступом у школу виховувалися в українському дитячому садку. Поліція, яка розпочала слідство у цій справі, вияснила, що дитячий садок у с. Радче нараховував 40 дітей у віці від 4 до 7 років, управителькою якого була відома член ОУН О. Шандрівська з м. Станіславова, а також студент теології М. Остап'юк, який проводив заняття з

релігії та історії України [5, арк. 25]. У травні 1937 року польський суд засудив О. Шандрівську та М. Остап'юка за націоналістичну агітацію серед дітей відповідно до 8 та 10 місяців ув'язнення [5, арк. 63]. Цей факт є свідченням того, що ОУН у своїй діяльності використовувала не тільки саботаж як одну з форм боротьби, але й віддавала перевагу тривалій просвітницькій роботі серед дітей, починаючи ще з дошкільного віку.

Тільки за 7 місяців 1936 року на теренах Львівського шкільного округу поліція викрила в с. Заболотіві Коломийського повіту українську нелегальну молодіжну організацію "Червона калина". У с. Гірне Стрийського повіту було організовано страйк проти директора школи, в результаті якого на уроки не з'явилось 25% учнів. У Тернопільському, Стрийському, Турківському та інших повітах й надалі в школах знищували портрети польських діячів [9, арк. 1-3].

5. Висновки з даного дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів і перспектив подальших наукових розвідок.

Таким чином, шкільна акція ОУН, незважаючи на її несприйняття українськими політичними колами, увійшла в історію українського визвольного руху як одна з не багатьох, у ході якої на боротьбу піднялися спільно діти та їх батьки. Хоча учасників акції було жорстоко покарано, український народ відчув свою національну силу, усвідомивши, що тільки активною боротьбою можна здобути свободу. Для українських школярів акція першим уроком боротьби за свої права і залишилася згадкою на все життя як боротьба проти нищення своєї духовності, мови, культури. Більшість з них з часом стали в ряди борців за незалежну Україну.

Література:

1. Діло. – 1933. – 2 листопада.
2. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф 121. – Оп.1. – Спр.257. – Арк. 4.
3. Державний архів Івано – Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф.69. – Оп.1. – Спр.167. – Арк. 2-2 зв.
4. ДАІФО. – Ф.6. – Оп.1. – Спр.400. – Арк.77.
5. ДАІФО. – Ф.68. – Оп.2. – Спр.218. – Арк.12.
6. ДАІФО. – Ф.69. – Оп.1. – Спр.245. – Арк.383-384 зв.
7. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф.1. – Оп.2. – Спр.5025. – Арк.2-3; Ф.46. – Оп.9. – Спр.2318. – Арк.20.
8. ДАВО. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.3785. – Арк.12.
9. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО) – Ф.231. – Оп.1. – Спр.2851. – Арк.1-3.
10. Великий політичний процес у Перемишлі // Новий час. – 1934. – 18 травня.
11. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів / П. Мірчук // – Т.1. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк, 1968. – С. 331.
12. Нова зоря. – 1932. – 16 жовтня.
13. Центральний Державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДА України у Львові) – Ф.309. – Оп.1. – Спр.2619. – Арк.43.

14. Цепенда І. Українська національна освіта в Західній Україні 1919–1939 рр./І. Цепенда // Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1993. – С.135.

15. Шкільна акція на ЗУЗ // Український націоналіст. – 1933. – № 4. – С. 4.

УДК 340.12

Шкварок Л. В.

викладач кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету
Науковий керівник: д.ф.н., професор, Братасюк Марія Григорівна

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО З'ЯСУВАННЯ СУТНОСТІ ВОЛІ

DOCTRINAL APPROACHES TO DETERMINE THE NATURE OF LIBERTY

Анотація. У даній статті проаналізовано наукову літературу, статті, нормативні акти та окремі погляди філософів права, науковців, вчених на проблему існування договору в римському приватному праві, а також філософсько-правовому аналізу вираження волі та волевиявлення при укладанні правового договору. Договір – це вольовий акт.

Анотация. В данной статье проанализированы научную литературу, статьи, нормативные акты и отдельные взгляды философов права, ученых, ученых на проблему существования договора в римском частном праве, а также философско-правовому анализу выражения воли и волеизъявления при заключении правового договора. Договор – это волевой акт.

Summary. In this article scientific literature, articles, normative acts and separate looks of philosophers of right, research workers, scientists, is analysed on the problem of of existence of agreement|contract| in the Roman private law, and also to the philosophical-legal analysis of expression of will and will at the conclusion of treaty. An agreement|contract| is a volitional act.

Ключові слова: договір; воля; волевиявлення; правочин; приватне право.

Ключевые слова: договор; воля; волеизъявления; сделку; частное право.

Key words: contract, will, transaction, private law.

Метою даної статті є здійснення аналізу щодо змісту поняття волі з точки зору юристів, психологів, філософів права та її вираження, а також значення для договору.

Питання вольового елементу договору було дослідженням українських цивілістів, зокрема, таких як: Д. В. Боброва, О. В. Дзера, В. В. Луць, Я. М. Шевченко.